

Tomasz LISOWSKI

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

lisowski@amu.edu.pl

<http://orcid.org/0000-0001-6318-7421>

LEKSEM DRABANT (ACT 23,23) W NOWYM TESTAMENCIE BIBLIJ GDAŃSKIEJ (1632) W PRZEKŁADZIE DANIELA MIKOŁAJEWSKIEGO

Analiza porównawcza o charakterze jakościowym leksyki czterech renesansowych przekładów Nowego Testamentu na język polski – *Nowego Testamentu Biblii brzeskiej* (1563)¹, *Nowego Testamentu gdańskiego* (1606)², *Nowego Testamentu Biblii gdańskiej* (1632)³ oraz *Nowego Testamentu Biblii* w przekładzie Jakuba Wujka (1599)⁴ – pozwoliła wyłonić autosemantyczne leksemy swoiste dla poszczególnych tekstów, czyli takie hasła leksykalne składające się na leksykon jednego z tych przekładów, które nie weszły w skład leksykonów trzech pozostałych zestawianych z nim translacji (Lisowski 2010: 241–350).

Na liście tak rozumianych leksemów swoistych *Gd32* znalazło się hasło *drabant*, które ma tylko jedno użycie tekstowe (Lisowski 2010: 243). Pojawia się ono w wersecie Act 23,23⁵:

¹ *Brester Bibel 1563*, t. 1–2, red. H. Rothe, F. Scholz, Padeborn–München–Wien–Zürich 2001. Pisząc o tym przekładzie, posługiwał się będę skrótem – *Brz63*.

² *Nowy Testament Pana naszego Jezusa Chrystusa z greckiego na polski język z pilnością przełożony. A teraz znowu przejrzany i z dozwoleniem Starszych wydany*, Gdańsk 1606. Pisząc o tym przekładzie, posługiwał się będę skrótem – *NTgd06*.

³ *Biblia Święta, to jest Księgi Starego i Nowego Przymierza z żydowskiego i greckiego języka na polski pilnie i wiernie przetłumaczone*, Gdańsk 1632. Pisząc o tym przekładzie, posługiwał się będę skrótem – *Gd32*.

⁴ *Biblia, to jest Księgi Starego i Nowego Testamentu, według łacińskiego przekładu starego, w Kościele powszechnym przyjętego, na polski język znowu z pilnością przełożone, z dokładaniem tekstu żydowskiego i greckiego i z wykładaniem katolickim trudniejszych miejsc do obrony wiary świętej powszechnej przeciw kacerstwom tych czasów należących*, tłum. Jakub Wujek, Kraków 1599. Pisząc o tym przekładzie, posługiwał się będę skrótem – *Wuj99*.

⁵ Cytaty z renesansowych przekładów nowotestamentowych podaję we współczesnej

Gd32 A zawoławszy dwóch niektórych z setników, rzekł: Nagotujcie dwieście żołnierzy, aby szli aż do Cezaryi; do tego siedmdziesiąt jezdnych i dwieście **drabantow**, na trzecią godzinę w nocy.

Grecka podstawa tego wersetu brzmi⁶:

TR Καὶ προσκαλεσάμενος δύο τινάς τῶν ἑκατονταρχῶν εἶπεν Ἐτοιμάσατε στρατιώτας διακοσίους ὅπως πορευθῶσιν ἕως Καισαρείας καὶ ἵππεῖς ἑβδομήκοντα καὶ **δεξιολάβους** διακοσίους ἀπὸ τρίτης ὥρας τῆς νυκτός.

Zatem leksem *drabant* jest polskim ekwiwalentem greckiego leksemu *δεξιόλαβος*, który w całym greckim tekście Nowego Testamentu występuje tylko raz, właśnie w przytoczonym miejscu biblijnym. Rzeczownik *δεξιόλαβος* to w grece *compositum*, na które składają się dwa rdzenie *δεξιός* ‘the right hand or side’ (SEC)⁷; ‘prawy’; ‘prawa strona, prawa ręka’ (WSPG: *δεξιός*) oraz *λαμβάνω* ‘to take, receive’ (SEC)⁸; ‘brać, wziąć, uchwycić, ująć’; ‘pobrać, odebrać’ (WSGP: *λαμβάνω*). Rzeczownik *δεξιόλαβος* jest w grece leksemem późnym, notowanym w tekstach okresu postklasycznego, a jedno z ważniejszych jego poświadczeń przypada na cytowany werset biblijny:

δεξιολάβος, δεξιολαβου, ὁ (δεξιός and λαμβάνω), a word unknown to the earlier writings, found in Constantinus Porphyrogenitus (10th century) de them. 1, 1, who speaks of *δεξιολαβοι*, as a kind of soldiers, in company with bowmen (*τοξοφοροι*) and peltasts; (they are also mentioned by Theophylact Simocatta (hist. 4, 1) in the 7th century; see the quotations in Meyer). Since in Acts 23:23 two hundred of them are ordered to be ready, apparently spearmen are referred to (carrying a lance in the right hand); and so the Vulg. has taken it. The great number spoken of conflicts with the interpretation of those who suppose them to be soldiers whose duty it was to guard captives bound by a chain on the right hand. Meyer at the passage understands them to be (either) javelin men (or slingers) (TGL)⁹.

transkrypcji, która oddaje wszystkie cechy morfologiczne oryginału, jednak zaciera niuansę, które mogłyby być podstawą do wnioskowania w zakresie fonetyki czy fonologii. Jako że nie są one przedmiotem prezentowanej analizy, takie moje postępowanie wydaje się usprawiedliwione.

⁶ *Novum Testamentum Graece*, ed. Robert Stephanus (Estienne), Genève 1550, <https://biblehub.com/tr/matthew/1.htm>; dostęp: 03.01.2020. Zestawiam tę edycję z wydaniem – *Grecko-polski Nowy Testament. Wydanie interlinearne z kodami gramatycznymi*, tłum. R. Popowski, M. Wojciechowski, Warszawa 1995. Pisząc o tym greckim tekście oryginalnym, posługiwałem się będą skrótami – TR.

⁷ <https://biblehub.com/greek/1188.htm>; dostęp: 03.01.2020.

⁸ <https://biblehub.com/greek/2983.htm>; dostęp: 03.01.2020.

⁹ <https://biblehub.com/greek/1187.htm>; dostęp: 03.01.2020.

Jak wynika z przytoczonej tu definicji, nowotestamentowe znaczenie tego leksemu jest dyskusyjne. W praktyce przekładowej zwykło się je definiować jako: δεξιόλαβος ‘probably a spearman or slinger’ (SEC)¹⁰; ‘przyboczny, gwardzista, włócznik, oszczepnik’ (WSGP: δεξιόλαβος). Tak też rozumiał jego znaczenie św. Hieronim, który w *Wulgacie*¹¹ jako łaciński ekwiwalent greckiego δεξιόλαβος przywołał leksem *lancearius* (var. *lancierius*), współcześnie definiowany jako ‘a lancer’ (LD)¹² (Act 23,23):

Vulg et vocatis duobus centurionibus dixit illis parate milites ducentos ut eant usque Caesaream et equites septuaginta et lancearios ducentos a tertia hora noctis.

Leksem *drabant* jest zapożyczeniem. Jego geneza nie jest do końca jasna. Pewne jest to, że do polszczyzny został on przejęty z języka czeskiego. Natomiast dyskusji naukowej podlega to, czy jest on bohemizmem, czy też germanizmem. Część autorów słowników etymologicznych opowiada się za germańską genezą tego leksemu – wyjaśnijmy, leksem *drabant* definiowany jest pod pochodnym morfologicznie hasłem *drab*: „*drab* niegdyś ‘żołnierz pieszy’; dziś wyzwiszko na ‘nicponia’; [...] *drabant*, *trabant* ‘gwardzista’, w XVII w. nazwa tańca; wszystko to jak w czeskim z niem. *Drab*, *Trab* [...]” (SEJPBr: *drab*); „*drab* XV-2 [...] ‘żołdak (najemny) pieszy, pachołek zbrojny, strażnik’ (stąd też ‘łobuz’ XVI, ‘pionek w szachach’ 1585), czes. *dráb* 1413 ‘ts.’, podobno skrótem z *drabant* (XIV-2) ‘ts.’, mn. *drabant*, *trabant*, wł. *trabante* (?). Por. pol. *drabant* ‘żołdak, pachołek’ XVI–XVIII z czes. albo nm.; fr. *trabant* z nm. *trabant*” (ESJP: *drab*); „*drab* ‘hultaj łotr’; stp. ‘pieszy żołnierz najemny, piechur’, ‘uzbrojony pachołek’, dial. ‘dryblas, łobuz, opryszek’. Zapożyczone ze stcz. *dráb* ‘pieszy żołnierz najemny’, cz. ‘pieszy żołnierz w średniowieczu’, ‘strażnik, dozorca’. Wyraz czeski to pożyczka z niem. daw. *drabant*/*trabant* ‘pieszy żołnierz, piechur’, z niejasnym skrótem wyrazu” (ESJP: *drab*)¹³. Franciszek Sławski przywołuje pogląd, według którego leksem *drabant* został przejęty przez język niemiecki jako zapożyczenie z języka czeskiego: „Kluge [...] uważa [...],

¹⁰ <https://biblehub.com/greek/1187.htm>; dostęp: 03.01.2020.

¹¹ *Biblia Sacra Latina ex Biblia Sacra Vulgatae Editionis Sixti V. et Clementis VIII*. London 1977. Pisząc o tym przekładzie, posługiwał się będę skrótem – *Vulg*.

¹² <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0059%3Aalphabetic+letter%3DL%3Aentry+group%3D6%3Aentry%3Dlancierius>; dostęp: 03.01.2020.

¹³ WSEHJP nie notuje hasła *drabant*.

że wczesne *gniem*. *drabant* ‘piechur’, *drab* zostały pożyczone z cz. w czasie i okolicy wojen husyckich” (SEJPS: *drab*). Z taką interpretacją zgadzają się Mieczysław Basaj i Janusz Siatkowski. Uznają oni, że niejasny jest stosunek staroczeskiego *drabant* do niemieckiego *drabant*. Można go uznać za pożyczkę z niemieckiego do czeskiego lub przeciwnie – w niemieckim *drabant* widzieć można efekt szerzenia się husyckiej terminologii wojskowej w języku niemieckim (BJP: *drabant*). Kwestia etymologiczna jest zatem nierozstrzygnięta. Natomiast z dyskusji jej poświęconej wynika dobitnie, że leksem *drabant* mógł budzić asocjacje z wojnami husyckimi przeciwko wojskom wiernym Kościołowi rzymskiemu.

Drabant nienotowany jest przez Sstp. Na tej podstawie można ostrożnie przypuszczać, że wszedł w skład polskiego leksykonu dopiero w XVI wieku. W SPXVI ma on 22 poświadczenia i definiowany jest jako ‘żołnierz (najczęściej pieszej formacji); strażnik, pachołek, sługa, członek straży przybocznej [...]’; ‘żołnierz pieszy’ (SPXVI: *drabant*). Jego najwcześniejsze poświadczenie pochodzi z 1564 r. z *Lexiconu* Jana Mączyńskiego. Zresztą zdecydowana większość poświadczeń odnotowanych w *Słowniku polszczyzny XVI wieku* pochodzi właśnie z tego łacińsko-polskiego leksykonu przekładowego. Poza *Lexiconem* Jana Mączyńskiego notowany jest on, według danych zawartych w kanonie źródeł *Słownika polszczyzny XVI wieku*, w innym dziele leksykograficznym, słowniku Calepina (Ambrosius Calepinus, *Dictionarium decem linguarum*, 1588), a także sporadycznie w pismach Marcina Krowickiego i Piotra Skargi. Jedno poświadczenie przypada na *Biblię* w przekładzie Szymona Budnego z 1572 roku (1 Kr 22,17 Drabanci z halabarty kościelnych drzwi strzegli)¹⁴. Taka ograniczona głównie do słowników przekładowych ekstensja tekstowa leksemu *drabant* sugeruje jego słabe rozpowszechnienie w ówczesnej polszczyźnie i może dowodzić jego erudycyjności.

Biblia gdańska (1632) w tłumaczeniu księdza Daniela Mikołajewskiego to przekład Pisma Świętego na język polski, który jest ostatnim z biblijnych dokonań translacyjnych podejmowanych od połowy XVI wieku. Ożywione zainteresowanie przekładem Biblii na język polski rozpoczyna się w środowisku protestanckim w połowie XVI wieku i ma swoje źródło między innymi w jednej z naczelnych zasad doktrynalnych protestantyzmu, *sola Scriptura*, według której za prawdę wiary uznać można tylko to,

¹⁴ Do kanonu źródeł SPXVI tekst ten wszedł w wybranych fragmentach, stanowiących 20% całości (zob. SPXVI: XLIX).

co zawarte jest na stronach Biblii. Wierni zatem powinni samodzielnie czytać tekst Pisma Świętego, podany im w języku dla nich zrozumiałym (Luter 1980: 355, Konfesja: 48–63, Oberman 1996: 131). Przekłady biblijne kręgu katolickiego, zwłaszcza te potrydenckie, publikowane były jako przeciwwaga dla translacji innowierczych.

Od połowy XVI wieku zatem w kręgu ewangelickim przygotowano następujące translacje biblijne: *Nowy Testament* w przekładzie Stanisława Murzynowskiego, znany także jako *Nowy Testament królewiecki* (1551 – *Ewangelie*, 1552 – pozostałe księgi, 1553 – edycja scalająca w jeden tom części wydane w dwu poprzednich latach)¹⁵, *Biblia brzeska*, przekład zespołu tłumaczy (1563)¹⁶, *Nowy Testament gdański*, edycja zredagowana przez Jana Turnowskiego i Daniela Mikołajewskiego na podstawie tłumaczenia Marcina Janickiego (1606) (Kossowska 1969: 53), *Biblia gdańska* (1632) w przekładzie Daniela Mikołajewskiego¹⁷. Z kręgu unitarialnego, antytrynitarskiego, braci polskich wyszły trzy translacje Szymona Budnego – *Nowy Testament* (1570)¹⁸, *Biblia nieświecka* (1572)¹⁹,

¹⁵ *Testamentu Nowego część pierwsza*, Królewiec 1551, w: S. Murzynowski, *Des Neuen Testamentes, I.: Die vier heiligen Evangelien des Matthäus, Marcus, Lucas und Johannes aus dem Griechischen in die Polnische Sprache übertragen und mit einer kurzen Auslegung erklärt von Stanislaw Murzynowski*, red. H. Rothe, A. Łuczak, Paderborn–München–Wien–Zürich 2008; *Testamentu Nowego część wtóra a ostateczna*, Królewiec 1552, w: S. Murzynowski, *Des Neuen Testamentes, II.: Geschichte und Briefe der Apostel aus dem Griechischen in die Polnische Sprache übertragen und mit einer kurzen Auslegung erklärt von Stanislaw Murzynowski*, red. H. Rothe, A. Łuczak, Paderborn–München–Wien–Zürich 2008. Pisząc o tym przekładzie, posługiwał się będę skrótem – *Murz52*.

¹⁶ Inicjatorem tej edycji był Jan Łaski, a koordynatorem prac Grzegorz Orszak, a następnie Jerzy Schomann. W skład zespołu tłumaczy w różnym czasie wchodził: Jakub Lubelczyk, Andrzej Trzeciecki, Szymon Zającz, Marcin Krowicki, Grzegorz Paweł z Brzezina, a także Franciszek Lismanin, Jerzy Blandrata, Franciszek Stankar. Przy przekładzie jako konsultanci i znawcy problematyki biblijnej pracowali także przybyli ze Szwajcarii Francuzi – Piotr Statorius i Jan Thénaud z Bourges, wychowanek Jana Kalwina. Protektorat nad pracą tego zespołu, a następnie nad wydaniem Biblii objął Mikołaj Radziwiłł Czarny (zob. Kwilecka 2001: 1489, 1533; Frick 2001: 1661, 1679–1680).

¹⁷ Mimo że w zamierzeniu zlecciodawców prac nad tą edycją wydanie z 1632 roku miało być tylko rewizją *Biblii brzeskiej* pod względem zgodności z tekstami oryginalnymi, efektem prac Daniela Mikołajewskiego jest odrębny przekład (zob. T. Wojak 1985: 44–45; Kępka 2004: 121–123; T. Lisowski 2010: 241–279, 339).

¹⁸ *Nowy Testament*, tłum. Szymon Budny, Nieśwież 1570. <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=4262&from=FBC>; dostęp: 03.01.2020. Pisząc o tym przekładzie, posługiwał się będę skrótem – *Bud72*.

¹⁹ *Biblia, to jest księgi Starego i Nowego Przymierza znowu z języka ebrejskiego, greckiego i łacińskiego na polski przelożone*, tłum. Szymon Budny, [Nieśwież, Zasław lub Uzda?] 1572; <http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/docmetadata?id=4263&from=pubstats>; dostęp: 15.12.2019. Pisząc o tym przekładzie, posługiwał się będę skrótem – *Bud72*.

Nowy Testament (1574)²⁰, a także przekłady Marcina Czechowica – *Nowy Testament* (1577)²¹ i Walentego Smalcusa (vel Smalca)²² – *Nowy Testament rakowiecki* (1606). Przekłady kręgu katolickiego podzielić można na edycje przedtrydenckie – *Nowy Testament krakowski* (1556)²³, *Biblia Leopolicy* (1561)²⁴ oraz potrydenckie, których tłumaczem był jezuita, Jakub Wujek – *Nowy Testament* z roku 1593²⁵ (wznowiony wraz z *Pasalterzem* w 1594 roku) oraz *Biblia* (1599).

Wyznawana przez protestantów zasada doktrynalna *sola Scriptura* rzutowała także na założenia przyjmowane przez tłumacza w pracy nad przekładem biblijnym. Najważniejszym z nich było możliwie najwierniejsze przybliżenie w języku ojczystym sensu tekstu oryginalnego, źródłowego, którym w wypadku Nowego Testamentu był tekst grecki, a nie jak w praktyce przedreformacyjnej łaciński przekład św. Hieronima, *Wulgata* (Lisowski 2010: 438–445). Wyższość tekstu oryginalnego nad *Wulgatą* uznawali zarówno ewangelicy, jak i antytrynitarze. Natomiast tłumacze kręgu katolickiego swoich przekładów dokonywali z łacińskiej

²⁰ *Nowy Testament znowu przełożony, a na wielu miejscach za pewnemi dowodami od przysad przez Simona Budnego oczyszczony, i krotkimi przypiskami po krajoch objaśniony: Przydane też są na końcu tegoż dostateczniejsze przypiski, które każdej jak miarż odmiany przyczynią ukazują*, tłum. Szymon Budny, [Łosk?] 1574; <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/doccontent?id=120603>; dostęp: 15.12.2019. Pisząc o tym przekładzie, posługiwał się będę skrótem – *Bud74*.

²¹ *Nowy Testament to jest wszystkie pisma Nowego Przymierza z greckiego języka na rzecz polską wiernie i szczerze przełożone* tłum. Marcin Czechowic, Kraków 1577; <http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=3611&from=FBC>; dostęp: 15.12.2019. Pisząc o tym przekładzie, posługiwał się będę skrótem – *Czech77*.

²² *Nowy Testament, to iest, wszystkie pisma Nowego Przymierza, z greckiego języka na polski z nowu wiernie przełożone: Przez niektóre sługi Słowa Bożego, tajemnic niebieskich i językow do takiej prace potrzebnych wiadome, i Starsze tych Zborow, które wyznawają, że nikt inszy, jedno Ociec Pana naszego Jezusa Christusa, jest onym jedynym Bogiem izraelskim, a że on człowiek Jezus Nazarański, który się z Panny narodził, a żaden inszy oprócz niego, abo przed nim, jest jednorodzonym Synem Bożym*, tłum. W. Smalc, Raków 1606, <http://bibliopolskie.pl/zteksty.php?txid=12>; dostęp: 15.12.2019. Pisząc o tym przekładzie, posługiwał się będę skrótem – *Rak06*.

²³ *Nowy Testament polskim językiem wyłożony według doświadzonego łacińskiego textu od Kościoła Krześciańskiego przyjętego. Ktemu przyłożono lekcje i prorocтва z Starego Zakonu wzięte, które przy Ewangeliach bywają czytane*, Kraków 1556, <http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/publication?id=13608&from=&dirids=1&tab=1&lp=1&QI=>; dostęp: 15.12.2019. Pisząc o tym przekładzie, posługiwał się będę skrótem – *Krak56*.

²⁴ *Biblia to iest Xięgi Starego i Nowego Zakonu na polski język z pilnością według łacińskiej Biblii od Kościoła Krześciańskiego powszechnego przyjęty, nowo wyłożona*, tłum. Jan Leopolda vel Nycz, Kraków 1561, <https://polona.pl/item/11633395/2/>; dostęp: 15.12.2019. Pisząc o tym przekładzie, posługiwał się będę skrótem – *Leop61*.

²⁵ *Nowy Testament Pana Naszego Jezusa Chrystusa, znowu z łacińskiego i gręckiego na polskie wiernie a szczerze przełożony*, tłum. Jakub Wujek, Kraków 1593. Pisząc o tym przekładzie, posługiwał się będę skrótem – *Wuj93*.

Wulgaty, co po soborze trydenckim (1564) stało się wymogiem eklezjalnym (Smereka 1966: VII–XLVIII, Czerniatowicz 1969: 70–84). Jakub Wujek, wytrawny filolog, wprawdzie posługiwał się pomocniczo między innymi tekstem greckim, jednak na ostateczny kształt przekładu wpływ miał sens przekazywany przez *Wulgatę* (Kwilecka 2003a: 229), co swój najbardziej jaskrawy wyraz znalazło w edycji *Biblij* z 1599 roku. Tekst tego przekładu Jakuba Wujka poddany został rewizji przeprowadzonej przez pięcioosobową jezuicką komisję cenzorską. Jej zadaniem było uzgodnienie polskiego przekładu z *Wulgatą Klementyńską* (1592), którą Kościół rzymski uznał za wzorzec tekstu *Biblij*, a z której ze względu na datę jej wydania nie mógł w pełni korzystać Jakub Wujek²⁶. Z tego powodu *Nowy Testament* z 1593 roku i *Nowy Testament* wchodzący w skład *Biblij* z 1599 roku to do pewnego stopnia lekсыkalnie dwa różne przekłady.

Tłumacze protestanczy w pracy nad tekstem polskim Nowego Testamentu, podążając za tekstem greckim, sięgali jako po teksty pomocnicze – po łacińską *Wulgatę*, czy renesansowe przekłady na łacinę, a także po translacje w innych językach wernakularnych, np. we francuskim (*Biblia* w przekładzie Perre’a Roberta Olivietana z 1535 roku czy Roberta Estienne’a z 1553 roku, w wypadku *Biblij brzeskiej* (Kwilecka 2001: 1533)), w czeskim (*Biblia kralicka*, wydawana w latach 1579–1593, w wypadku *Biblij gdańskiej* (Szeruda 1932: 28–29, Wojak 1985: 25, Kwilecka 2003b: 347)). Tekstem greckim, jakim się oni posługiwali w pracy przekładowej nad Nowym Testamentem, była edycja Roberta Stephanusa (Estiene’a) z roku 1550, znana jako *Textus Receptus*, lub jej wznowienia przygotowane przez Teodora Bezę (Czerniatowicz 1969: 100–101).

Przyjęta przez tłumaczy podstawa przekładu zdaje się mieć wpływ na dobór polskich ekwiwalentów greckiego $\delta\epsilon\chi\iota\lambda\alpha\beta\omicron\varsigma$ w polskich renesansowych translacjach nowotestamentowych. Te z nich, które powstały na podstawie łacińskiej *Wulgaty*, a więc *Krak56*, *Leop61*, *Wuj93* i *Wuj99* przywołują polskie leksemy nazywające broń – włócznię lub oszczep, które nawiązują do znaczenia łacińskiego *lancearius* (Act 23,23):

Krak56 I wezwawszy dwu setników, rzekł im: Nagotujcie służebnych dwieście, którzy by szli aż do Cezarei, i jezdnych siedmdziesiąt, i z **włóczniami** dwieście, od trzeciej godziny w noc.

²⁶ W jej skład wchodził: Justus Rab, Stanisław Grodzicki, Jan Brant, Marcin Łaszcz, Adrian Radziwiński (M. Kossowska 1968: 334–335).

Leop61 Potem przyzwawszy dwu setników, rzekł im: Nagotujcie dwieście drabow którzy by szli aż do Cezariei, a konnych siedmdziesiąt i z **włoczniami** dwieście, o trzeciej godzinie w noc.

Wuj93 I wezwawszy dwu rotmistrzow, rzekł im: Nagotujcie dwieście służebnych, aby szli aż do Cezarej, k temu siedmdziesiąt jezdnych, i dwieście **pieszych z oszczepami**, od trzeciej godziny w noc.

Wuj99 I wezwawszy dwu rotmistrzow, rzekł im: Nagotujcie dwieście żołnierzow, aby szli aż do Cezarj, i siedmdziesiąt jezdnych, i dwieście **oszczepników**, od trzeciej godziny w noc.

Dwa starsze, przedtrydenckie przekłady posługują się ekwiwalentem [człowiek, żołnierz] z *włocznia*. W przekładach Jakuba Wujka mamy do czynienia z większą różnorodnością. W *Wuj93* łacińskie *lancearius* oddane jest wyrażeniem *pieszy z oszczepem*, które w *Wuj99* podlega uniwersyfikacji i przybiera formę *oszczepnik*. Tym samym w przekładzie z 1599 roku wprowadzono ekwiwalencję typu słowo za słowo. Leksem *oszczepnik*, jak można wnosić na podstawie danych *Słownika polszczyzny XVI wieku*, był w tamtym czasie wyrazem rzadkim, wyjątkowym. Hasło *oszczepnik* ('rycerz uzbrojony w oszczep') poświadczane jest tylko w dwu tekstach Macieja Strykowskiego, które nie weszły do kanonu źródeł tego leksykonu. Z tego względu uznać je można za wyjątkowe na tle leksyki szesnastowiecznej (SPXVI: *oszczepnik*).

W wypadku przekładów, dla których podstawą był tekst grecki, uwidacznia się większa różnorodność polskich ekwiwalentów leksemu *δεξιόλαβος*. W pierwszej grupie znalazły się te translacje, które przywołują leksem *strzelec* (Act 23,23):

Murz52 I wezwawszy dwu niektórych z setników, rzekł [im]: Nagotujcie dwieście służebnych, aby szli aż do Cezarij i siedmdziesiąt jezdnych a dwieście **strzelcow**, od trzeciej godziny nocnyj.

Bud74 I przyzwawszy dwu niektórych setników, rzekł: Nagotujcie drabow dwieście, aby szli aż do Cezariei, i jezdnych siedmdziesiąt, a **strzelcow** dwieście, o trzeciej godzinie w noc.

Czech77 I wezwawszy dwu niektórych z setników, rzekł: Nagotujcie dwieście służebnych, aby szli aż do Cezariei, k temu siedmdziesiąt jezdnych i dwieście e **strzelcow**, od trzeciej godziny w noc.

Marg. ° Słowo greckie *dexiōlabous*, ktoresmy *strzelcami* przełożyli, które też znaczy 'poczet ludu prawego boku strzegący' albo 'ktory w prawej ręce broń nosi'. W drugich jest *dexiōbalobous*, to jest 'ktory pociskiem ręki prawej wojują lub z łuku strzelając, lub też oszczepem', podług onego starodawnego zwyczaju.

Rak06 I przyzwawszy dwu niektórych z setników, rzekł: Nagotujcie żołnierzow dwieście, aby szli aż do Cezariei, i jezdnych siedmdziesiąt, i **strzelcow** dwieście, od trzeciej godziny w noc.

NTgd06 I wezwawszy dwu niektórych setnikow, rzekł: Nagotujcie dwieście żołnierzow, aby szli aż do Cezariej k temu siedmdziesiąt jezdnych i dwieście strzelcow, od trzeciej godziny w noc.

Hasło *strzelec* nie zostało jeszcze opracowane przez redakcję *Słownika polszczyzny XVI wieku*. Nie możemy więc przytoczyć jego ówczesnego znaczenia. Jednak jak zaświadczaą dane *Słownika staropolskiego*, jest ono dobrze poświadczone w tekstach średniowiecznych, w znaczeniu – *strzelec* ‘łucznicz, kusznik, żołnierz zbrojny w łuk albo w kuszę’. W jego staropolskim znaczeniu kryje się technika posługiwania się bronią, którą mógłby być łuk bądź kusza. Marcin Czechowicz, co możemy wnieść z uwagi marginalnej, zamieszczonej w jego przekładzie, miał w ręku tekst grecki z wariantywną lekcją wersetu Act 23,23. W miejsce leksemu $\delta\epsilon\xi\acute{\iota}\omicron\lambda\alpha\beta\omicron\varsigma$ przywołano w nim leksem $\delta\epsilon\xi\iota\omicron\beta\acute{\omicron}\lambda\omicron\varsigma$ – v.l. zam. $\delta\epsilon\xi\acute{\iota}\omicron\lambda\alpha\beta\omicron\varsigma$ (Act 23,23). We współczesnych słownikach greki nowotestamentowej definiowany on jest jako ‘włócznik, oszczepnik’ (WSGP: $\delta\epsilon\xi\iota\omicron\beta\acute{\omicron}\lambda\omicron\varsigma$), a więc w ten sam sposób jak leksem $\delta\epsilon\xi\acute{\iota}\omicron\lambda\alpha\beta\omicron\varsigma$.

W przekładzie brzeskim w Act 23,23 jako ekwiwalent greckiego $\delta\epsilon\xi\acute{\iota}\omicron\lambda\alpha\beta\omicron\varsigma$ przywołany został leksem *drab*:

Brz63 I wezwawszy dwu niektórych z setnikow rozkazał, aby nagotowali dwieście służebnych, a iżby szli aż do Cezarei, ktemu siedmdziesiąt jezdnych i dwieście **drabow**, po trzeciej godzinie w noc.

Rzeczownik *drab* dobrze poświadczony jest w źródłach *Słownika polszczyzny XVI wieku* (odnotowano 115 jego użyć). Jego znaczenie w tym leksykonie zdefiniowane zostało jako ‘żołnierz najemny (najczęściej formacji pieszej); strażnik, pachołek, sługa, członek straży przybocznej; ‘żołnierz pieszy, piechur’. Poza tymi znaczeniami militarnymi, które korespondują z sensem nowotestamentowego leksemu greckiego $\delta\epsilon\xi\acute{\iota}\omicron\lambda\alpha\beta\omicron\varsigma$, leksem *drab* w polszczyźnie szesnastowiecznej miał także znaczenia ekspresywne: ‘łotr, opryszek, złodziej, oszust; hultaj, nicpoń, łobuz’ (8 użyć); ‘nędznik, biedak, chudopachołek, człowiek niepoważny, niestateczny’ (3 użycia), ponadto także znaczenie specjalistyczne ‘figura szachowa: pionek, pieszek’ (9 użyć) (SPXVI: *drab*). Zapewne ze względu na obarczenie leksemu *drab* przytoczonymi już znaczeniami ekspresywnymi nie został on użyty w żadnym innym renesansowym przekładzie nowotestamentowym. Trzy pozostałe translacje z tego okresu – *Bud70*, *Bud72* oraz jak już wiemy, *Gd32* przywołują leksem *drabant* jako polski ekwiwalent greckiego $\delta\epsilon\xi\acute{\iota}\omicron\lambda\alpha\beta\omicron\varsigma$ (Act 23,23):

Bud70 I przyzwawszy dwu niektórych setników, rzekł: Nagotujcie drabow dwieście, aby szli aż do Cezariei, i jezdnych siedmdziesiąt, a **drabantow** dwieście, o trzeciej godzinie w noc.

Bud 72 I przyzwawszy dwu niektórych setników, rzekł: Nagotujcie drabow dwieście, aby szli aż do Cezariei, i jezdnych siedmdziesiąt, a **drabantow** dwieście, o trzeciej godzinie w noc.

Gd32 A zawoławszy dwóch niektórych z setników, rzekł: Nagotujcie dwieście żołnierzy, aby szli aż do Cezaryi; do tego siedmdziesiąt jezdnych i dwieście **drabantow** na trzecią godzinę w nocy.

Jak wynika z przytoczonej już wcześniej szesnastowiecznej definicji znaczenia tego leksemu, jako wyspecjalizowany semantycznie wolny on był od znaczeń ekspresywnych, co dobrze korespondowało z charakterem stylistycznym tłumaczonego na polszczyznę tekstu biblijnego. Jednak jego erudycyjność mogła ograniczać jego rozpowszechnienie w przekładach biblijnych. To przypuszczenie może wspierać fakt, iż Szymon Budny w ostatnim swoim przekładzie nowotestamentowym z roku 1574 rezygnuje z (erudycyjnego?) rzeczownika *drabant* na rzecz (dobrze rozpoznawanego) rzeczownika *strzelec*.

Wart uwagi jest fakt, iż w *NTgd06*, przekładzie redagowanym przez Daniela Mikołajewskiego (wraz z Janem Turnowskim), polskim ekwiwalentem greckiego *δεξιόλαβος* jest rzeczownik *strzelec*, który ma ugruntowaną pozycję w poprzedzających go translacjach protestanckich. Leksem ten jednak nie został wprowadzony do *Gd32*, autorskiego przekładu Daniela Mikołajewskiego. Tłumacz w tym wypadku wybiera rzeczownik *drabant*, najprawdopodobniej pod wpływem wzorca leksykalnego *Biblii kralickiej*²⁷. Nie można wykluczyć, że na aprobatywną postawę Daniela Mikołajewskiego wobec tego przejętego z czeskiego tekstu leksemu miała wpływ jego wartość asocjacyjna, wiążąca go z wojnami husyckimi. (Act 23,23):

Kral A zavolav dvou setníkú, řekl jim: Připravte žoldněřů dvě stě, aby šli až do Cesaree, a jezdců sedmdesáte, a **drabantů** dvě stě k třetí hodině na noc.

Byłby to kolejny przykład na leksykalną relację filiacyjną, jaka zachodziła między *Biblią gdańską* a *Biblią kralicką* (Lisowski 2010: 351–387).

²⁷ *Bible kralická*, t. 6: *Nový Zákon*, tłum. Jan Blahoslav, red. Jan Němčanský, [Kralice?] 1593, <https://reader.digitale-sammlungen.de//resolve/display/bsb10861207.html>; dostęp: 15.12.2019. Podkowa Leśna 2006. Pisząc o tym przekładzie, będę posługiwał się skrótem – *Kral*.

Leksem *drabant* rozpowszechnia się w polszczyźnie XVII i XVIII wieku²⁸, o czym świadczą dane *Słownika* Samuela Bogumiła Lindego – *drabant*²⁹ ‘rodzaj żołnierza noszącego halabardę; der Drabant’ (SL: *drab*). Definicje zawarte w *Słowniku wileńskim* (1861) i *Słowniku warszawskim* (1900–1927), jeśli chodzi o znaczenie militarne tego leksemu, są neutralne chronologicznie – *Słownik wileński* – *drabant* ‘rodzaj żołnierza noszącego halabardę’ (SWil: *drabant*); *Słownik warszawski* – *drabant* a. *trabant* ‘żołnierz na straży przybocznej z halabardą, halabardnik, gwardzista’ (SW: *drabant*). Jednak już *Słownik języka polskiego* pod redakcją Witolda Doroszewskiego przesuwając ten leksem do warstwy słownictwa przestarzałego – *drabant* ‘żołnierz ze straży przybocznej króla lub jednego z dostojników’ (SJPD: *drabant*). Nowsze i współczesne słowniki języka polskiego nie notują tego hasła (MSJP, SJPSz, SWJP, ISJP, USJP, WSJP). Jedynym wyjątkiem jest *Praktyczny słownik języka polskiego* pod redakcją Haliny Zgółkowej – *drabant* historyczny ‘żołnierz straży przybocznej monarchy lub dostojnika dworskiego’ (PSJP: *drabant*). Taki stan rzeczy dowodzi, że leksem ten po połowie XX wieku stał się archaizmem, nieprzywoływanym w tekstach polskich poza kontekstem historycznym.

Biblia gdańska na ponad 300 lat stała się tekstem kanonicznym polskiego protestantyzmu ewangelickiego³⁰. Czytano ją podczas publicznych nabożeństw w kościołach i zborach. Była też ona lekturą prywatną wierznych, wśród których był także kaznodzieja luterański, krzewiciel mowy polskiej, leksykograf Krzysztof Celestyn Mrongowiusz (1764–1855). Jego wrażliwość na słowo polskie, jego walory semantyczne i stylistyczne, którą wykazał redagując słownik niemiecko-polski³¹, pozwoliła mu docenić osobliwość rzeczownika *drabant* w *Biblii gdańskiej*, dzięki któremu w tym fragmencie przekład ten nie tylko odróżniał się od translacji Jakuba Wujka (*oszczepnik*), ale zapewne także uruchamiał asocjacje zacnej, chlubnej dawności renesansowego ruchu reformacyjnego, a być może odsyłał do czasów wojen husyckich.

²⁸ Leksem *drabant* jest hasłem odnotowanym w ESJPXVIIiXVIII. Jednak jak dotąd nie zostało opracowane leksykograficznie. https://svvii.pl/index.php?strona=lista&zn_forma_sposob=0&zn_forma=drabant&uklad=af.

²⁹ Hasło *drabant* jest zagnieźdżone w nadrzędnym artykule hasłowym *drab*.

³⁰ Posługując się terminologią zaproponowaną przez I. Winiarską-Górską, przekład ten nabrał walorów tekstu kanonicznego, czyli wernakularnej wulgaty (Winiarska-Górska 2017: 121–127).

³¹ Wyczerpująco na temat warsztatu leksykograficznego Krzysztofa Celestyna Mrongowiusza pisze Bogusław Nowowiejski (2011).

Po z górą 300 latach z inicjatywy Brytyjskiego i Zagranicznego Towarzystwa Biblijnego w Polsce powstał nowy przekład Biblii, który miał uświetnić obchody tysiąclecia chrztu Polski. Przekład ten znany jest jako *Biblia warszawska* (*Nowy Testament* – 1966, całość – 1975)³² i przez ewangelików polskich uznawany jest za translację kontynuującą tradycję *Biblii gdańskiej*. Tłumacze *Biblii warszawskiej* nie podtrzymują jednak w swoim przekładzie archaicznego leksemu *drabant*, zastępując go dobrze rozpoznawanym współcześnie leksemem *oszczepnik* (Act 23,23):

War75 Potem przywołał dwóch spośród setników i rzekł: Przygotujcie na godzinę trzecią w nocy w drogę do Cezarei dwustu żołnierzy, siedemdziesięciu jeźdźców i dwustu **oszczepników**.

W 2004 roku z inicjatywy Śląskiego Towarzystwa Biblijnego opublikowano przekład Nowego Testamentu, w przygotowaniu którego świadomie nawiązywano do historycznego tekstu *Biblii gdańskiej*. Translacja ta znana jest jako *Nowa Biblia gdańska*³³. Mimo deklarowanej zależności od *Biblii gdańskiej* do tej translacji nie został wprowadzony archaiczny leksem *drabant*. W jego miejsce przywołany został rzeczownik *włócznik*.

NGd04 I przywoławszy do siebie jakichś dwóch setników, powiedział: Od trzeciej godziny nocy przygotujcie dwustu żołnierzy, siedemdziesięciu jeźdźców oraz dwustu **włóczników**, aby mogli pójść do Cezarei.

Jak wynika z tego przeglądu leksem *drabant*, o niejasnej genezie, ale w swoim czasie o ładunku asocjacyjnym, powiązanim z militaryzmem husyckim, przejęty do polszczyzny z języka czeskiego zapewne w XVI wieku, przetrwał w tekście biblijnym kręgu ewangelickiego do drugiej połowy XX wieku. Jako że w tym stuleciu należał już do archaicznej warstwy słownictwa, nie wszedł do przekładów nowotestamentowych kontynuujących translacyjną tradycję *Biblii gdańskiej*. Ale zapewne utrwalił się w świadomości wiernych Kościołów ewangelickich jako szacowna pamiątka przeszłości, przekazywana z pokolenia na pokolenie dzięki przekładowi Daniela Mikołajewskiego. Przez stulecia lek-

³² *Biblia to jest Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Nowy przekład z języków hebrajskiego i greckiego*, opr. Komisja Przekładu Pisma Świętego. Brytyjskie i Zagraniczne Towarzystwo Biblijne, Warszawa 1975. Pisząc o tym przekładzie, posługiwał się będę skrótem – *War75*.

³³ *Nowe Przymierze. Nowa Biblia gdańska*, opr. Śląskie Towarzystwo Biblijne, Katowice 2004. Pisząc o tym przekładzie, będę używał skrótu – *NGd04*.

sem ten wraz z innymi leksemami osobliwymi Gd32 stanowił o odrębności leksykalnej tego przekładu ewangelickiego od katolickiej translacji Jakuba Wujka.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA

Textus Receptus (1550) – *Novum Testamentum Graece*, ed. Robert Stephanus (Estienne), Genève 1550, <https://biblehub.com/tr/matthew/1.htm>; dostęp: 03.01.2020.

Nowy Testament Stanisława Murzynowskiego (1551–1553) – Testamentu Nowego część pierwsza, Królewiec 1551, w: S. Murzynowski, *Des Neuen Testaments, I.: Die vier heiligen Evangelien des Matthäus, Marcus, Lucas und Johannes aus dem Griechischen in die Polnische Sprache übertragen und mit einer kurzen Auslegung erklärt von Stanisław Murzynowski*, red. H. Rothe, A. Łuczak, Paderborn–München–Wien–Zürich 2008; *Testamentu Nowego część wtóra a ostateczna*, Królewiec 1552, w: S. Murzynowski, *Des Neuen Testaments, II.: Geschichte und Briefe der Apostel aus dem Griechischen in die Polnische Sparache übertragen und mit einer kurzen Auslegung erklärt von Stanisław Murzynowski*, red. H. Rothe, A. Łuczak, Paderborn–München–Wien–Zürich 2008.

Nowy Testament krakowski (1556) – Nowy Testament polskim językiem wyłożony według doświadczonego łacińskiego textu od Kościoła Krześcijańskiego przyjętego. Ktemu przyłożono lekcje i prorocstwa z Starego Zakonu wzięte, które przy Ewangeliach bywaią czytane, Kraków 1556, <http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/publication?id=13608&from=&dirids=1&tab=1&lp=1&QI=>; dostęp: 15.12.2019.

Biblia Leopolicy (1561) – Biblia to iest Xięgi Starego i Nowego Zakonu na polski język z pilnością według łacińskiej Biblijej od Kościoła Krześcijańskiego powszechnego przyjęty, nowo wyłożona, tłum. Jan Leopolita vel Nycz, Kraków 1561, <https://polona.pl/item/11633395/2/>; dostęp: 15.12.2019.

Biblia brzeska (1563) – Brester Bibel 1563, t. 1–2, red. H. Rothe, F. Scholz, Paderborn–München–Wien–Zürich 2001.

Nowy Testament Szymona Budnego (1570) – Nowy Testament, tłum. Szymon Budny, Nieśwież 1570; <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=4262&from=FBC>; dostęp: 03.01.2020.

Biblia Szymona Budnego (1572) – Biblia, to jest księgi Starego i Nowego Przymierza znowu z języka ebrejskiego, greckiego i łacińskiego na polski przełożone, tłum. Szymon Budny, [Nieśwież, Zasław lub Uzda?] 1572; <http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/docmetadata?id=4263&from=pubstats>; dostęp: 15.12.2019.

Nowy Testament Szymona Budnego (1574) – Nowy Testament znowu przełożony, a na wielu miejscach za pewnemi dowodami od przysad przez Simona Budnego oczyszciony, i krotkimi przypiskami po krajoch objaśniony: Przydane też są na

końcu tegoż dostateczniejsze przypiski, które każdej jak miarż odmiany przyczyny ukazują, tłum. Szymon Budny, [Łosk?] 1574; <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/doccontent?id=120603>; dostęp: 15.12.2019.

Nowy Testament Marcina Czechowica (1577) – Nowy Testament to jest wszystkie pisma Nowego Przymierza z greckiego języka na rzecz polską wiernie i szczerze przełożone tłum. Marcin Czechowic, Kraków 1577; <http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=3611&from=FBC>; dostęp: 15.12.2019.

Biblia kralicka (1579–1593) – Bible kralická, t. 6: Nový Zákon, tłum. Jan Blahoslav, red. Jan Němčanský, [Kralice?] 1593, <https://reader.digitale-sammlungen.de/resolve/display/bsb10861207.html>; dostęp: 15.12.2019.

Vulgata Clementina (1592) – Biblia Sacra Latina ex Biblia Sacra Vulgatae Editionis Sixti V. et Clementis VIII. London 1977.

Nowy Testament Jakuba Wujka (1593) – Nowy Testament Pana Naszego Jezusa Chrystusa, znowu z łacińskiego i greckiego na polskie wiernie a szczyrze przełożony, tłum. Jakub Wujek, Kraków 1593.

Biblia Jakuba Wujka (1599) – Biblia, to jest Księgi Starego i Nowego Testamentu, według łacińskiego przekładu starego, w Kościele powszechnym przyjętego, na polski język znowu z pilnością przełożone, z dokładaniem tekstu żydowskiego i greckiego i z wykładaniem katolickim trudniejszych miejsc do obrony wiary świętej powszechnej przeciw kacerztwom tych czasow należących, tłum. Jakub Wujek, Kraków 1599.

Nowy Testament Walentego Smalcjusia (1606) – Nowy Testament, to iest, wszystkie pisma Nowego Przymierza, z greckiego języka na polski z nowu wiernie przełożone: Przez niektóre sługi Słowa Bożego, tajemnic niebieskich i językow do takiej prace potrzebnych wiadome, i Starsze tych Zborow, które wyznawają, że nikt iniesz, jedno Ociec Pana naszego Jezusa Christusa, jest onym jedynym Bogiem izraelskim, a że on człowiek Jezus Nazaranski, który się z Panny narodził, a żaden inszy oprócz niego, abo przed nim, jest jednorodzonym Synem Bożym, tłum. W. Smalc, Raków 1606, <http://bibliepolskie.pl/zsteksty.php?txid=12>; dostęp: 15.12.2019.

Nowy Testament gdański (1606) – Nowy Testament Pana naszego Jezusa Chrystusa z greckiego na polski język z pilnością przełożony. A teraz znowu przejrzany i z dozwoleniem Starszych wydany, Gdańsk 1606.

Biblia gdańska (1632) – Biblia Święta, to jest Księgi Starego i Nowego Przymierza z żydowskiego i greckiego języka na polski pilnie i wiernie przetłumaczone, Gdańsk 1632.

Biblia warszawska (1975) – Biblia to jest Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Nowy przekład z języków hebrajskiego i greckiego, opr. Komisja Przekładu Pisma Świętego. Brytyjskie i Zagraniczne Towarzystwo Biblijne, Warszawa 1975.

Nowa Biblia gdańska (2004) – Nowe Przymierze. Nowa Biblia gdańska, opr. Śląskie Towarzystwo Biblijne, Katowice 2004.

Grecko-polski Nowy Testament. Wydanie interlinearne z kodami gramatycznymi, tłum. R. Popowski, M. Wojciechowski, Warszawa 1995.

SŁOWNIKI

- BJP – Basaj M., Siatkowski J., 2006, *Bohemizmy w języku polskim. Słownik*. Warszawa.
- ESJP – Bańkowski A., 2000, *Etymologiczny słownik języka polskiego*, Warszawa.
- ESJXPXVIIiXVIII – *Elektroniczny słownik języka polskiego XVII i XVIII wieku*, red. W. Gruszczyński, https://sxvii.pl/index.php?strona=lista&zn_forma_sposob=0&zn_forma=drabant&uklad=af; dostęp: 03.01.2020.
- ISJP – Bańko M., 2000, *Inny słownik języka polskiego*, t. 1, Warszawa.
- LD – Lewis Ch. T., Short Ch., *A Latin Dictionary*, <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0059%3Aalphabetic+letter%3DDL%3Aentry+group%3D6%3Aentry%3DLancianus>; dostęp: 03.01.2020.
- MSJP – *Mały słownik języka polskiego*, 1968, red. S. Skorupka, H. Auderska, Z. Lempicka, Warszawa.
- PSJP – *Praktyczny słownik języka polskiego*, 1993, t. 9, red. H. Zgólkowa, Poznań.
- SEC – *Strong's Exhaustive Concordance*, <https://biblehub.com/greek/1188.htm>; dostęp: 03.01.2020.
- SEJP – Boryś W., 2009, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków.
- SEJPBr – Brückner A., 1927, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków.
- SEJPS – Sławski F., 1983, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, t. 1, z. 2, Kraków.
- SJPD – *Słownik języka polskiego*, 1960, red. W. Doroszewski, t. 2., Warszawa.
- SJPS – *Słownik języka polskiego*, 1992, *Suplement*, red. M. Bańko, M. Krajewska, E. Sobol, Warszawa.
- SJPSz – *Słownik języka polskiego*, 1978, t. 1, red. M. Szymczak, Warszawa 1978.
- SL – Linde S. B., 1854, *Słownik języka polskiego*, t. 1, Lwów.
- SPXVI – *Słownik polszczyzny XVI wieku*, t. 1–37, 1966–2016, red. M. R. Mayenowa i in., Wrocław i in.
- Sstp – *Słownik staropolski*, t. 1–11, *Suplement*, 1953–2014, red. S. Urbańczyk i in., Warszawa–Kraków.
- SW – Karłowicz J., Kryński A., Niedźwiedzki W., 1900, *Słownik języka polskiego*, t. 1, Warszawa.
- SWil – *Słownik języka polskiego*, 1861, opr. A. Zdanowicz, M. Bohusz Szyszka, J. Filipowicz, W. Tomaszewicz, F. Ciepeliński, W. Korotyński, B. Trentowski, Wilno.
- SWJP – *Słownik współczesnego języka polskiego*, 1996, red. B. Dunaj, t. 1, Warszawa.
- TGL – *Thayer's Greek Lexicon: Electronic Database* (2011). Copyright © by BibleSoft, Inc. All rights reserved, <https://biblehub.com/greek/1187.htm>; dostęp: 03.01.2020.
- USJP – *Uniwersalny słownik języka polskiego*, 2003, red. S. Dubisz, t. 1, Warszawa.

- WSGP – Popowski R., 1995, *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu. Wydanie z pełną lokalizacją greckich haseł, kluczem polsko-greckim oraz indeksem form czasownikowych*, Warszawa.
- WSEHJP – Krystyna Długosz-Kurczabowa, 2009, *Wielki słownik etymologiczno-historyczny języka polskiego*, Warszawa.
- WSJP – *Wielki słownik języka polskiego*, red. P. Żmigrodzki, <https://www.wsjp.pl/index.php?szukaj=drabant&pwh=0>; dostęp: 03.01.2020.

LITERATURA PRZEDMIOTU

- Czerniatowicz, J., 1969, *Niektóre problemy naukowe grecoistyki w pracach biblistów polskich XVI i XVII wieku*. Wrocław.
- Frick D. A., 2001, *The Brest Bible of 1563: Translators, Sponsors, Readers. Die Brester Bibel. Kulturgeschichtliche und sprachliche Fragen der Übersetzung*, w: *Brester Bibel 1563, t. 2: Księgi Nowego Testamentu. Kommentare*, red. H. Rothe, F. Scholz, Padeborn–München–Wien–Zürich.
- Kępką I., 2004, *Biblia gdańska – rewizja Biblii brzeskiej czy nowy przekład?*, „Rocznik Gdański” 14, s. 113–123.
- Konfesja – *Konfesja augsburska z 1530 r. Nowy przekład*, 1970, tłum. i wst. A. Wantuła, Warszawa.
- Kossowska M., 1968, *Biblia w języku polskim*, t. 1., Poznań.
- Kossowska, M., 1969, *Biblia w języku polskim*, Poznań.
- Kwilecka I., 2001, *Die Brester Bibel. Kulturgeschichtliche und sprachliche Fragen der Übersetzung*, w: *Brester Bibel 1563, t. 2: Księgi Nowego Testamentu. Kommentare*, red. H. Rothe, F. Scholz, Padeborn–München–Wien–Zürich.
- Kwilecka I., 2003a, *Staropolskie przekłady Biblii i ich związki z biblistyką europejską Zarys problematyki*, w: I. Kwilecka, *Studia na staropolskimi przekładami Biblii*. Poznań, s. 209–230.
- Kwilecka I., 2003b, *Z dziejów przekładu pierwszej polskiej Biblii protestanckiej*, w: I. Kwilecka, *Studia nad staropolskimi przekładami Biblii*. Poznań, s. 335–352.
- Lisowski T., 2010, *Sola Scriptura. Leksyka Nowego Testamentu Biblii gdańskiej (1632) na tle porównawczym. Ujęcie kwantytatywno-dystrybucyjne*, Poznań.
- Luter M., 1980, *Artykuły Szmalkaldzkie (1517)*, w: *Wybrane Księgi Symboliczne Kościoła ewangelicko-augsburskiego*, tłum i opr. A. Wantuła, W. Niemczyk, Warszawa.
- Nowowiejski B., 2011, *Niemiecko-polski słownik Mrongowiusza. Źródło do historii polskiej leksyki i leksykografii*, Białystok.
- Oberman H. A., 1996, *Marcin Luter. Człowiek między Bogiem a diabłem*, tłum. E. Adamiak, Gdańsk.
- Smereka W., 1966, *Wstęp*, w: *Nowy Testament w przekładzie ks. dra Jakuba Wujka T. J. z r. 1593*, Kraków, s. VII–XLVIII.

Szeruda J., 1932, *Geneza i charakter Biblii gdańskiej. Z powodu 300-lecia pierwszego wydania*, Warszawa.

Winiarska-Górska I., 2017, *Szesnastowieczne przekłady Pisma Świętego na język polski (1551–1599) jako gatunek nowożytnej książki formacyjnej*, Warszawa 2017.

Wojak T., 1985, *Studium o Biblii gdańskiej*, „Z Problemów Reformacji” 5, s. 17–47.

LEXEME DRABANT (ACT 23,23) IN THE NEW TESTAMENT, BIBLIA GDAŃSKA (1632), TRANSLATED BY DANIEL MIKOŁAJEWSKI

Abstract

In a verse of Act 23,23 in *Biblia gdańska* (1632) translated by Daniel Miłkołajewski, an equivalent of Greek lexeme $\delta\epsilon\chi\acute{\iota}\omicron\lambda\alpha\beta\omicron\varsigma$ ‘probably a spearman or slinger’, the noun *drabant* is used, which is unique, compared to its counterpart – *oszczepnik* – in *Biblia* translated by Jakub Wujek (1599). It may have been borrowed from the Czech language in the second half of the 16th century. In the Polish language of the time it was not a very widespread lexeme, maybe of erudite nature. It appeared in the text of *Biblia gdańska* taken from the Czech *Biblia kralicka*. Among Protestants at that time, as a military term, it could have evoked associations with the religious Hussite Wars.

The lexeme *drabant* survived in the biblical text of the Evangelist circles until the second half of the twentieth century. Given the fact that in that century it was already an archaic word, it was not used in new testament translations which followed the translational tradition of *Biblia gdańska*. And probably it became fixed in the consciousness of the faithful of Evangelist churches as a memorable reminder of the past. For centuries that lexeme, along with other lexemes characteristic of *Biblia gdańska* caused lexical distinctiveness of that Evangelist translation compared to the Catholic translation by Jakub Wujek.

Key words: Bible translations to the Polish language, *Biblia gdańska*, lexis of the 16th century, military vocabulary, cultural, religious associations